

ВІДГУК

на дисертаційне дослідження Бондар Тетяни Валеріївни «Громадсько-просвітницька діяльність товариства «Знання» в Україні (друга половина ХХ - початок ХХІ століття)», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Гуманізація сучасного суспільства передбачає створення освітнього середовища на демократичних засадах із урахуванням загальносвітового, національного та регіонального історико-педагогічного досвіду, культури, традицій, матеріальних, моральних і духовних цінностей та пріоритетів, соціального контексту розвитку освіти, її системної взаємодії із соціумом. Вагомим здобутком у цьому напрямі є теорія та практика формування і розвитку культурно-освітньої складової в Україні, шляхи її відновлення і оновлення, орієнтація на самобутність і самодостатність особистості. Обрані автором підходи до вивчення потенційних можливостей досвіду минулого щодо забезпечення прогресивного розвитку системи культурно-освітніх установ і осередків багато у чому обумовлені вітчизняними освітніми традиціями, характерними і для педагогічної спільноти, яка здійснювала громадсько-просвітницьку діяльність, зокрема, через товариство «Знання» в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., та ґрунтуються на сповідуванні ідеалів гуманізму, толерантності, християнської моралі, поваги до особистості, охопленні культурно-освітньою діяльністю усіх суспільних груп. Це посилює актуальність і доцільність проведеного Т.В.Бондар дослідження.

Дисертаційне дослідження Т.В.Бондар виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Наукові основи і навчально-методичний супровід педагогічного процесу в закладах освіти: історико-педагогічний, компаративний, прогностичний аспекти» (№ 0121U107474).

Тема затверджена вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 9 від 22 грудня 2017 р.).

Доцільність дисертаційної роботи Т.В.Бондар обумовлена потребою розв'язання соціально-педагогічних суперечностей:

- вимогами держави до розширення змісту, форм, напрямів діяльності громадських об'єднань, закладів і установ неформальної освіти та недосконалістю організаційних підходів до їх реалізації в умовах розбудови громадянського суспільства в Україні;
- запитом суспільства на реалізацію концепції освіти протягом життя, що має перетворитися на процес безперервного розвитку людської особистості, її знань, навичок, здатності критично мислити та свідомо діяти задля виконання соціальних ролей у процесі життя і трудової діяльності та не розробленістю механізмів її практичного втілення у діяльності громадських об'єднань і товариств;
- накопиченим цінним досвідом громадсько-просвітницької діяльності Товариства «Знання» в Україні у період другої половини ХХ – початку ХХІ століття та недостатньою увагою громадськості, науковців, педагогів, культурних діячів до його теоретико-практичного узагальнення і використання в сучасних умовах.

У дисертаційній роботі Т.В.Бондар категоріальний і методологічний апарат, мету та завдання дослідження визначено адекватно його специфіці, проблемі і науково обгрунтовано. У відповідності із вимогами аргументовано актуальність дослідження, визначено об'єкт, предмет і методи наукового пошуку.

Дисертація має чітку структуру і логіку викладу матеріалу. Науковий рівень і достовірність результатів дисертаційної роботи Т.В.Бондар забезпечується використанням комплексу аналітичних методів, що відповідають специфіці історико-педагогічного дослідження. Це дозволило на основі системного підходу, ключових ідей системно-хронологічного, синергетичного, історіографічного, соціокультурного, феноменологічного, антропоцентричного, аксіологічного, персоналістично-біографічного, компетентнісного,

деонтологічного, акмеологічного підходів розкрити важливі аспекти наукової проблеми і обумовило новизну і теоретичний рівень дослідження.

Хронологічні межі дослідження визначаються суспільно-політичними зрушеннями, посиленням інтересу із боку уряду, науковців, педагогів і суспільства до розробки й вирішення проблеми культурно-освітньої діяльності як історико-педагогічного феномена в Україні у визначений період. Нижня і верхня хронологічні межі визначені об'єктивно: нижня хронологічна межа дослідження – 1947 р. – пов'язана з ухвалою постанови Ради Міністрів УРСР «Про організацію «Українського товариства з поширення політичних і наукових знань» (1947 р.), що зумовило відкриття перших відділів та секцій в УРСР; верхня хронологічна межа – 2018 р. – зумовлена прийняттям низки нормативних актів. Територіальні межі дослідження охоплюють діяльність осередків Товариства «Знання» в Україні, які функціонували у межах УРСР (1947–1990 рр.) та України (1991–2018 рр.).

Варто зазначити, що значний масив використаних матеріалів у дисертації складають: нормативні-правові документи, архівні матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, Державного архіву Харківської області, Центрального державного архіву громадських об'єднань, Архіву Товариства «Знання» України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України; публіцистичні та довідково-статистичні матеріали радянського періоду, періоду незалежності України; інтерпретаційно-дослідницькі (дисертації провідних науковців із досліджуваної проблеми, монографії, статті); електронні ресурси. Визначено особистий внесок здобувачки у праці, опубліковані у співавторстві. Уведено до наукового обігу маловідомі документи загальною кількістю 37 одиниць, факти й положення, які уточнюють зміст, форми й напрями громадсько-просвітницької діяльності Товариства «Знання» в Україні, окремі відомості біографічного характеру очільників і активних учасників громадсько-просвітницької діяльності Товариства «Знання»

в Україні – О. Палладіна, В. Комісаренка, Л. Кухаренко, Ф. Овчаренко, М. Сиваченка, І. Конділенка, І. Ляшка, В. Шинкарука, В. Кременя.

У дисертаційному дослідженні Т.В.Бондар вперше здійснено науковий ретроспективний аналіз проблеми генези системи громадсько-просвітницької діяльності Товариства «Знання» в Україні, на основі урахування соціально-економічних, ідеологічних та педагогічних чинників запропоновано і обґрунтовано етапи її розвитку: I етап (1947–1962 рр.) – етап започаткування діяльності «Українського товариства з поширення політичних і наукових знань» як суспільного інституту в умовах радянської політичної системи; II етап (1963–1989 рр.) – етап розширення напрямів, започаткування нових форм та поглиблення змісту громадсько-просвітницької діяльності Товариства «Знання» УРСР у контексті реалізації засадничих положень політики розвинутого соціалізму; III етап (1990–2018 рр.) – етап реорганізації змісту, напрямів, форм громадсько-просвітницької діяльності Товариства «Знання» України.

На цій основі було уточнено основних дефініцій дослідження – «товариство», «громадське товариство», «громадська діяльність», «просвітницька діяльність», «громадсько-просвітницька діяльність», «громадсько-просвітницька діяльність Товариства «Знання» в Україні». Зроблено спробу незаангажовано схарактеризувати провідні тенденції громадсько-просвітницької діяльності Товариства «Знання» в Україні і сформулювати її теоретико-методологічні засади.

Т.В.Бондар застосовано системний підхід до аналізу перебігу розвитку феномену «громадсько-просвітницька діяльність Товариства «Знання» в Україні» за напрямками (науково-просвітницьким, соціальним, здоров'язбережувальним, навчально-педагогічним, громадсько-політичним) на кожному із виокремлених етапів. Слід підкреслити, що результати цього аналізу включають висновки, які стосуються таких аспектів: реалізація лекційної діяльності й налагодження роботи закладів і установ пропагандистського спрямування; форми і методи організації педагогічного всеобучу батьків;

підготовка й друк науково-популярних і літературно-художніх видань. Натомість, відомості про інші напрями громадсько-просвітницької діяльності Товариства «Знання» в Україні лише зафіксовані (параграф 1.3).

Розроблено пропозиції щодо напрямів подальшого вдосконалення громадсько-просвітницької діяльності в Україні на національному та інституційному рівнях, які доречно імплементувати в систему громадсько-просвітницької діяльності на сучасному етапі: науково-просвітницького (відновлення роботи «Батьківських університетів» та створення «Університетів третього віку»; відкриття осередків Товариства при закладах вищої освіти та інституціях підвищення кваліфікації; популяризація академічної, грантово-проектної мобільності та пошук джерел їх фінансування; організація та створення відкритого порталу з інформування про стажування і навчання громадян України за кордоном, організація експедицій мальовничими, історичними, заповідними місцями України; відновлення та активізація видавничої діяльності науково-популярних видань у сучасному форматі); соціального (заснування і відкриття клубів за інтересами; відкриття юридичної онлайн-платформи з питань соціального захисту населення); здоров'язбережувального (сприяння утвердженню здорового способу життя); навчально-педагогічного (підготовка інтерактивної науково-пізнавальної літератури; поширення віртуальних екскурсій музеями, галереями та створення мобільних додатків для його реалізації; оцифрування україномовної літератури, документів, архівних матеріалів; створення онлайн-бібліотеки Товариства «Знання» України; популяризація наукових відкриттів серед дітей і молоді; створення масштабної мережі альтернативних шкіл дистанційної неформальної освіти дорослих; сприяння міжнародно-науковій співпраці з закладами освіти різних рівнів та громадськими організаціями); громадсько-правового (інформування та консультування громадян щодо їх прав та обов'язків, громадянська освіта, залучення до реалізації громадських проєктів (у межах територіальних громад), активне та відкрите поширення успішних проєктів з просвітницькою метою (демонстраційні проєкти) тощо. Таким чином

набули подальшого розвитку положення та ідеї щодо генези системи громадсько-просвітницької діяльності в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Практичне значення дисертаційного дослідження Т.В.Бондар полягає у тому, що результати роботи можуть бути використані для збагачення змісту навчальних дисциплін «Історія України», «Теорія та історія соціальних комунікацій (наукова спеціалізація)», «Педагогіка» (модуль «Історія педагогіки»), «Історія педагогіки», «Андрогогіка»; для розроблення навчальної програми дисципліни вільного вибору «Основи андрогогіки» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти; підготовки навчально-методичної літератури з актуальних проблем розвитку громадсько-просвітницької діяльності в Україні.

Результати дисертаційного дослідження були упроваджені в освітній процес і практику роботи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-429 від 02.07.2020 р.), ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (довідка № 1/572 від 03.07.2020 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-28/1507 від 23.09.2020 р.).

Основний зміст дисертації висвітлено в 16 публікаціях, із них 4 статті опубліковано в наукових фахових виданнях України, 2 – в іноземних наукових виданнях (1 – у співавторстві), 1 – у міжнародному періодичному виданні, 1 – в інших виданнях України; 8 тез доповідей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Автореферат відповідає змісту дисертаційного дослідження і відображає його логіку.

У цілому позитивно оцінюючи наукове дослідження Т.В.Бондар, слід висловити ряд зауважень і побажань щодо змісту дисертації та автореферату.

1. Вважаємо за доцільне уточнити предмет дослідження («теорія (?) і практика громадсько-просвітницької діяльності Товариства «Знання» в Україні у

досліджуваний період» - натомість - «провідні напрями та зміст громадсько-просвітницької діяльності Товариства «Знання» в Україні в досліджуваний період».

2. Нижню межу дослідження варто корегувати щодо ключової події у громадсько-просвітницької діяльності Товариства «Знання» України - 1947 року - створення «Українського товариства з поширення політичних і наукових знань». З огляду на це, на нашу думку, у параграфі 1.2 та 1.3, 2.1 та 2.2 варто звернути увагу на встановлені у науковому апараті хронологічні межі дослідження (друга половина ХХ століття) і враховувати їх у аналізі представлених матеріалів.

3. Вважаємо за доцільне у параграфі 1.1 представити аналіз загального стану розроблення проблеми громадсько-просвітницької діяльності як історико-педагогічного феномена у наукових розвідках вітчизняних та зарубіжних дослідників.

4. На с. 170-174 йдеться про негативні процеси у системі батьківського всеобучу, але відсутній аналіз причин таких трансформацій, а отже, ускладнено виокремлення чинників впливу та тенденцій.

5. Вважаємо, що досліджувана проблема була б представлена більш повно, якби територіальні межі дослідження не фокусувалися лише на матеріалах Київського і Харківського регіонів, а й висвітлювали діяльність філій, відкритих, зокрема, у Львові та Ужгороді.

Висловлені зауваження не знижують наукової та практичної цінності дисертаційного дослідження Т.В.Бондар, яке виконане на належному науковому і практичному рівні.

Дисертаційна робота Бондар Тетяни Валеріївни «Громадсько-просвітницька діяльність товариства «Знання» в Україні (друга половина ХХ - початок ХХІ століття)» є завершеним, оригінальним, самостійним науковим дослідженням, що відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету

Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії із спеціальності 011 Освітні педагогічні науки.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор

кафедри педагогіки та інноваційної освіти

Інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

В.О.Вихруц

Підпис засвідчую.

Вчений секретар

Р.Брилинський

Національний університет «Львівська політехніка»

Інститут права, психології та інноваційної освіти

Вчений секретар

Р.Брилинський